

Милан Јовановић
Стојимировић

**СИЛУЕТЕ
СТАРОГ
БЕОГРАДА 3**

МЕДАЉОНИ

Приредили
Зоран Ч. Јовановић и Дејан Михаиловић

Copyright © 1971, 1987, 2008, 2024, Милан Јовановић Стојимировић
Copyright © овог издања 2024, ЛАГУНА

Милан Јовановић Стојимировић (десно) са братом Иваном (Музеј у Смедереву)

Садржај

БЕОГРАДСКЕ СИЛУЕТЕ

Принц од Лиња*	13
Гроф Бомдел*	17
Стефан Живковић и Руниша ханума	21
Наум Канара	26
Татар Риста*	29
Поп Каран*	32
Хранисав*	36
Исидор Стојановић	41
Станојловица*	45
Биљарци	49
Свилкосићи	54
Мита Стајић*	58
Возаровић и Валожић	62
Др Ђорђе Радић*	66
Илија Коларац	69
Никола Чупић	74
Миловуковица	76
Вајферт	80
Ферчо*	85

* Звездицом су означени наслови текстова који нису објављени у претходним издањима.

Андра Божић*	89
Алекса Спасић*	94
Господин Тома*	98
Батенберг*	102
Ђура Хервег*	107
Мика Дубонац*	111
Милојко Веселиновић*	115
Госпођица Сладојевић	119
Доктор Стојимировић	124
Воја Спасић	130
Моша Аврам Маца	134
Др Воја Кујунџић	137
Света Јакшић	140
Профаца	144
Андра М. Аголић	148
Јован Ђ. Пантелић	151
Милоје Борисављевић	155
Of the Yasonich*	158
Жика Ајфел*	162
Јецићи*	166
Карапанџићи*	169
Ч. А. К.*	173
Маршићанин.	177
Демедов*	180
Димитрије Радовић*	183
Драгољуб Аврамовић Бертолд*	187
Иван Рус*	190
Калемегданска ружа*	192
Коста Симић*	195
Мадам Трило*	199
Мала Мара*	203
Милутин Каљкаљера*	206
Мистер Душан Јанић*	210
Накалемко*	214

Чика Љуба Врабац*	218
Луди Таса*	222
Др Милутин Ивковић*	226
Ујкица*	229

ДОМАЋИ СТРАНЦИ

Никола Доксат*	235
Мис Флора Сандс	238
Доктор Копша*	242
Думба*	246
Леди Пеџет*	251
Monsieur Vignerou*	255
Роза Бенчо*	259
Штурценекерова*	263
Госпа Елодија*	268
Мабел Грујићка*	274
Милан Какаши	278
Пероло*	283
Фрања Александар Зах*	287
<i>Речник љуђица и мање познајих речи и израза.</i>	291
<i>Најомена уредника.</i>	297

БЕОГРАДСКЕ СИЛУЕТЕ

Принц од Лиња

Париз, Брисел и Беч су децембра 1964. комеморирали сто педесету годишњицу од смрти Шарла Жозефа, принца од Лиња (Ligne), анализирајући га као војсковођу и војног писца, песника и мислиоца, дипломату и човека од духа. Лињ, додуше, није био књижевник по позиву, али је заиста много писао и стигао да пред крај живота изда своја дела у преко тридесет томова. У тим списима има, наравно, свега и свачега, те је много штошта и за одбацивање, али се он и данас цени као меморијалист – и као моралист – те га у историји француске књижевности сврставају уз Ла Рошфукоа и Шамфора.

Код нас о њему није ни писано, нити је превођен, а он је за нас интересантан зато што је као аустријски генерал опсађивао Београд 1789. и живео неко кратко време у њему кад је Београд био отет од Турака (8. октобра те исте године). Неко је пре стотинак година објавио у засебној брошури писма која је Лињ писао своме сину из Панчева, Београда и Земуна, а ту књигу у нашој земљи, како изгледа, има само смедеревска Народна библиотека.

Принц од Лиња је био у неку руку сваштар и нека врста светске протуве у стилу XVIII века, али му се не могу порицати војничке способности, као ни духовитост. Због те последње особине он је био цењен и вољен, али је зато свет од њега и зазирао, јер су његове „досетке“ биле често и отровне жаоке.

Рођен у једној аристократској и ратничкој фамилији, која је још од XI века и кроз четрдесет колена била везана за Лињ (близу Ватерлоа у Белгији), он је наследио велико име и велико имање. А пошто је Белгија некада била једна од хабзбуршких круновина, пошто је његов отац био хабзбуршки ђенерал и пошто је и он желео да буде војник, његов је сав живот био везан за Хабзбурге, којима је верно служио. Преко њих се нашао и код нас у Београду.

С обзиром на порекло, он је у петнаестој години живота постао коморник Марије Терезије, а врло млад добио и официрски чин, да са двадесет и

неколико година буде именован чак и за пуковника, јер се истакао у рату против Фридриха Великог и учествовао у биткама као храбар младић. Бечки двор га је тада одредио као курира, који је имао да трчи у Париз и да Лују XV реферише о аустријским победама, те је тако упознао тога краља и његову милосницу мадам Помпадур, која му је дала посебну аудијенцију и разговарала с њим о француској, европској и светској политици онога времена.

У свом доста дугом животу он је успео да буде интиман са аустријским царем Јосифом II, са Мадам ди Бари, са Лујем XVI и Маријом Антоанетом, са принцем од Провансе (доцније краљем Лујем XVIII) и принцем од Артоа (доцније краљем Карлом X), са руском царицом Катарином II (и Потемкином), као што је познавао и Волтера, Жан Жака Русоа, Гетеа, Таљерана и кога све не из те прелазне епохе, да заврши са Наполеоном, кога је гледао из близине, али коме није желео да буде представљен уопште. Најзад, он је био добар пријатељ и са авантуристом Казановом, а знао је и грофицу Козел, пријатељицу шведског краља Карла XII.

Као војни теоретичар и писац, а уз то и као ратник, он је био ђак Ладонов. Али због свог језика и својих „вицева“, Лињ и поред свих својих стратешких искустава није за време Наполеонових ратова добио команду аустријске војске, него је она дата Маку, кога је Наполеон тукао код Улма. Лињ то никада није могао да преболи јер је веровао да би он тукао Наполеона да се нашао на месту „несрећнога Мака“. Можда му је та претпоставка имала и неке логичне основе, али су га његове критике против Мака само још више удаљиле од милости двора и осудиле га на неактивности и гунђање. Узалуд је говорио: „Јосиф II ми је поверавао своје армије“ – двор је гледао на њега као у неког салонског лава, који је три-четири године провео у Версају уз Марију Антоанету, мадам Полињак и фриволни француски двор пред Француску револуцију.

Нешто што очарава било је у томе витком и спретном човеку, мајстору у свим уживањима, савршеноме дворанину, храбром војнику и дуеланту, начитаном и писменом човеку, који је подједнако руковао и мачем и пером. Он је могао да има најфиније и најбоље, као и најгоре манире, пошто је распон његових могућности био врло широк. Разумевао се у кухињу, и у жене, и у позоришна питања, и у ловишта и паркове, као и у политику, књижевност, филозофију и практичну животну мудрост.

Према томе, тај витез Ордена златнога руна, шпански гранд, аустријски фелдмаршал, а уз то човек који је био и суверен неке мајушне кнежевине (Фањол) и рођак са свима великим европским кућама, а уз то и богат, није морао много да бира да не би стао на танак лед. Па ипак, велико је чудо што је његов живот, поред свих „ексцеса“, прошао без скандала. Онога који прати тај живот хвата вртоглавица, а он никада није губио ни равнотежу ни ведрину. Вешт да се свуда утне и протне, он је умео да чува и свој интерес,

што се показало и у његовој породичној политици, кад је оженио сина једном пољском лепотицом и најбогатијом миражциком Европе, тако да је венчање обављено у Версају, а на брачном уговору су се потписали Луј XVI и Марија Антоанета. Тај његов син је такође био војник који се одликовао у Аустро-турском рату при освајању Шапца, али је погинуо у биткама после Валмија, где су француске револуционарне војске тукле Брунsvикову интервенционистичку „армаду“, која је хтела да у Француској поврати „стари режим“. Гете, који се и сам случајно нашао на лицу места тога догађаја, написао је о њему ово: „Од овог часа почиње нова историја света и они који су доживели догађаје код Валмијеа, моћи ће рећи (потомству): И ја сам ту био...“

Наравно, и Лињ је схватио ствар: увидео је да је са старом Европом готово. Он је кукао за сином, али је као човек знао да поднесе судбину, која га је лишила његових добара у Белгији и у Француској, тако да је постао презадужени емигрант који живи у Бечу сиромашки. Пре тога, он је бацао златнике „крз прозор“, ишао у посету Фридриху Великом, који је пред њим – знајући да Лињ пише – пазио да буде што импозантнији и симпатичнији модел. Пре тога, Лињ је био гост и Катарине Велике и са њом играо карте у мале улоге, а она му дала свој портрет у брилијантима, па кад се враћао из Русије истрошен, он је перорезом на успутним станицама вадио камен по камен из тог оквира и цинички викао: Х о п а , К а т а р и н а ! А та иста Катарина га је позвала и онда кад се она у Потемкиновој режији победоносно спустила до Крима (Потемкинова села), где је Лињу даровала неку латифундију и примила га у руску војску у рату Русије против Турске.

Као што рекосмо, Лињ је ушао као победник и у Београд 1789. пошто је за време опсаде спавао у колибама и земунцима према њему, када је и добио маларију и у ватри грознице командовао кроз прозор аустријском речном флотом, испаливши на Београд (како сам пише) 12.000 оновременских топовских ђулади и другог експлозивног материјала.

У једном писму грофу Сегиру, француском дипломати, он је тада писао овако:

Ево ме у овој тврдињи Истока... Лаудон је кидисао на Београд са десне обале Саве, а ја са леве и са острва према Београду. Сада сам у њему. Какав призор за филозофирање... Чим је била потписана капитулација, 10.000 мојих и 10.000 турских војника су се измешали (као да се нису до јуче тукли међу собом), јер су их спајали бол, самилост и простодушност. Пију заједно кафе, продају и купују. Турци седе и пуше на рушевинама својих кућа, а Осман-паша такође мирно одбија димове из чибука, окружен својим двором као да је још командант Београда. Богатство и лепота боја одела јаничарског меша се са униформама мојих војника, а ту су и турске спахије

са дивним оружјем и коњима. Човек заиста има шта да види на обалама Саве и Дунава. По земљи леже и воде носе лешеве људи, коња, волова и оваца, које нико није закопавао за време опсаде. У ваздуху се мешају задах смрти, чађи и гаревине, као и оријенталски мириси ружиног уља.

Лињ нам је овим описом завештао слику једног заиста историјског призора, сведочанство о једном тренутку који се тиче историје Београда, доказ више да неко треба да простудира његова целокупна дела јер би се можда у њима нашао још неки податак о нама, пошто се он ту и тамо хвалио да је командовао Личанима.

Али док се Лињ борио с Турцима, сплеткаши су њега оборили на двору. Јосиф II му је наредио да никако не долази у Беч, него нека бира да остане у Београду или да иде у Петроварадин, а можда и у Осиек. Јосиф II је умро почетком 1790, а његов наследник Леополд био је још гори према Лињу, јер је тај ограничени човек презао од духовитих људи. Затим је и он умро, 1792, а његов наследник Фрања II такође је држао Лиња у немилости и оставио га у недејству и сиротињи. Никакву команду му нису давали за време ратова против Наполеона, а тек 1807. поставили су га за команданта царске „трабантске“ гарде и дали му годишњу плату од 12.000 форинти. То ескортирање од 1790. до 1807 (и доцније) он је употребио да пише – и то онако како му је шта долазило на памет – говорним стилем, како је те списе окарактерисала Мадам де Стал, његова добра пријатељица. Али он се тешио мишљу да је „живот рингишпил“, у коме се човек старошћу враћа на исту тачку с које је и кренуо, те тако има „д в а д е т и њ с т в а“, а волео је да резонује и о другим стварима, дајући духовите дефиниције кроз своје заједљиве опаске.

Он је, на пример, за Бечки конгрес рекао да „не иде, него игра“ јер су на дневном реду тога конгреса били стално неки балови, игранке и забаве у з п л е с . . .

Згађен на Метјусов полицијски режим, који га је шпијунирао, на Аустрију и на Европу, Лињ се већ решавао да поново иде у Русију – и то у Кавказ, где га је звао млади гроф де Вит – али је утоме назедао пратећи неку госпу до њених кола, добио запаљење плућа и умро за неколико дана, увек духовит и загрижљив, сећајући се војводе од Орлеана (регента) и Галаора (тј. Карла X), са којима се проводио по Француској и Белгији, као и других личности из XVIII, галантног века. У дунилу на самрти је викнуо: „Напред за Марију Терезију!“

Умро је 13. децембра 1814, а био сахрањен са свим војним почастима помпезно, уз све церемоније, којима је присуствовао и руски цар Александар I.

Тако је ишчезао човек који је говорио да има пет-шест отаџбина јер није делио и сецкао Европу на ситно – а шта је мислио о ратовима, то се види из наведеног његовог писма о Београду 1789, у којем има и као неки призвук не само пацифизма него и антимилитаризма. Премда је желео да важи само као војник, испало је да Лиња данас узимају за филозофа и моралисту, што није свакако ништа мање од ратничке славе.

Гроф Бомбел

Кад је Наполеон био свргнут, његова жена, аустријска принцеза Марија Лујза, издала га је и напустила. Премда је он њу учинио царицом, првом женом Француске, Европе и света, она му је окренула леђа чим је пао и затражила заштиту код свога оца, да би своје неверство покрила политичким разлозима. Приглупа, фриволна и банална, она као да је једва чекала да се ослободи хиперинтелектуалне атмосфере која је владала свугде где би се нашао њен муж, отац њеног сина, цар Наполеон Бонапарта. Он још није био упућен у коначно заточење, у којем ће и умрети, а она га је изневерила с аустријским генералом, грофом Најпергом, који је био не само жењен него и један ружан човек, који уз то није имао једно око. Толико одсуство стида и моралног укуса згрануло је целу Европу! Око Наполеонове личности је вејала слава, зрачила поезија. Он је био легендаран човек који се уздизао над својим веком и који је представљао једну кључну светско-историјску личност. Да му је остала верна, она би и сама ушла у легенду и постала једна од врхунских женских фигура у поезији и драми свих времена. Међутим, она за то није била способна јер није имала свест о својој личности, нити је уопште и била личност. Плиткоумна и прозаична, она није била у стању да романтици жртвује макар један део своје душе, а баш таква је жена, као супруга Наполеонова, и била потребна његовим непријатељима и противницима његове Француске. Великога човека је требало свући у блато, а она је и сама учествовала у томе подухвату. Она је Најпергу рађала чак и децу, а кад је Наполеон умро, она се с Најпергом и венчала...

Бечки конгрес јој је доделио војводство Парму на доживотно уживање, те је тако задржала ранг суверенке. Она је живела у Парми као мала владарка, срећна што може да иде у позориште, да музицира, да се одева по моди и да се бави неком врстом домаћинства. Најперг је управљао државом и бринуо

се о томе да је забавља, живећи у једном срећном браку, помало досадном и званичном, али уз добре приходе и у дубокоме уверењу да служи Метерниховој политици и бечкоме двору. Али једнога дана он је умро и Марија Лујза је обудовела, па је кукала наглас на судбину. Ломила је прсте и лила сузе – којих није имала за Наполеона! – и била неутешна. Ко ће сад, забога, да управља њеном Пармом? Ко ће са њом да свира и пева, да ручава и да на коњу прати њене кочије у шетњи, ко ће да је изводи у позориште и да буде њезин *cavalier servente**? Ко ће с њом да спава и да је брани од рђавих мисли, од тешких снова, авети и епиграма злочестих људи који јој пребацују њено понашање према живоме Наполеону, према његовој успомени и према њеноме сину, заробљеном и обезличеном на бечком двору?... Писала је своме оцу у Беч и молила да јој нађе новог министра!... Цинични Метерних је тада дозвоао к себи извесног грофа Бомбела, који је за време Француске револуције побегао у Аустрију и ту с временом постао церемонијал-мајстор на двору, па му је рекао: „Господине, Најперг је умро, војвоткињи Марији Лујзи је потребан један добар министар; узмите администрацију те државице у своје руке, а заузмите се и око несрећне војвоткиње! Ви сте леп и држећи човек, па ћете јој се већ свидети без обзира на ваше поодмакле године. Удварајте јој се, дакле, најгалантније и без икаквог устезања. То је мисија коју вам поверавам, јер не смемо дозволити да она падне у руке неког авантуриста. Ви имате врло деликатну дужност, господине грофе; ако јој се свидите и ако вам пође за руком, можете и да се венчате с њом, бечки кабинет вам то неће да замери. Напротив! Њој треба човек који ће да влада и њом и њеном државом, а мене интересује само добар ред ствари, па вам зато поверавам судбину Парме и њене владарке. Ако завладате и срцем те жене, то ће бити само на добро Парме и ваше...” Гроф Бомбел је отишао у Италију и после неколико недеља успео у обе мисије! Он је утешио Марију Лујзу и постао њен човек, а она је и њему родила децу... Кад је рађала сина Бонапарти, морао је да буде извршен „царски рез“, а кад је рађала децу Најпергу и Бомбелу њени су порођаји били врло лаки. Као да се живот поиграо и с Наполеоном и с њом!

Марија Лујза је умрла у Парми 1847, а Бомбел је био добро награђен од стране бечког двора. Он је као отац једног сина Марије Лујзе добио једно властелинство у околини Вараждина у Хрватској. Ту су живели његови потомци, који су се с временом нешто и похрватили, односно стекли некакав карактер домаћег племства, присно везаног за хабзбуршки двор. Хабзбурзи су имали неке обзире према своме зету на леву руку, грофу Бомбелу, као и према његовом потомству. Тако је једна грофица Бомбел била 1914. нека врста дворске

* Итал. дословце: кавалер/витез на услузи (франц. *chevalier servant*), или *чичизбео* (итал. *cicisbeo*), у 18. и 19. веку у Италији и Француској званични љубавник или удварач, мушкарац из више класе који је јавно правио друштво и исказивао наклоност и љубав удатој жени. (Прим. прир.)

даме Софије Хотек, морганатске супруге аустријског престолонаследника Франца Фердинанда, а кад су он и Софија погинули у Сарајеву, исте године на Видовдан стари цар Фрања Јосиф је примио њихову цивилну и војну кућу, да их разреши и да се са њима опрости. Прилазећи грофици Бомбел и сећајући се своје тетке Марије Лујзе, као и самоубиства свога сина царевића Рудолфа (који је у своме друштву такође имао једног грофа Бомбела), он је испао из такта, праснуо и рекао: „Госпођо, изгледа ми да ниједан скандал у породици Хабзбург не може да прође без неког Бомбела!“, па је отишао даље, сматрајући да је Фердинанд својом женидбом са Хотеком већ направио један скандал – саблазан коју је у Сарајеву стигла „казна бојжа“. (Било је чак писаца који су тврдили да је „провиђење“ спасло Аустрију тиме што је Фрања Фердинанд био уклоњен из списка живих.)

Бомбелови су живели у Бечу и на своме имању у нашој земљи, сматрајући себе за једну од првих кућа у Хрватској. Стари су поумирали, књига је спала на два слова, на једнога грофа Бомбела и његову сестру, грофицу Бомбел. Гроф је живео животом имућног властелина, који уме да се забавља ловом и спортовима, а воли и да пије. Његова сестра је била неко пристојно створење, можда несрећно због таквог брата. Васпитана строго католички, а уз то пуна предрасуда о своме високом пореклу и о својим крвним везама с царском хабзбуршком кућом, она је била несналажљива у новим приликама и није могла да разуме преокрет из 1918. Али је она при свему томе била најбогатија и најотменија удавача у Хрватској и о њену су се руку грабиле многе ђувегије, па, између осталог, и неки страни принчеви. Ко зна како и коме је пало на памет да ту девојку – која се осећала као Немица – уда за краља Александра Карађорђевића као Хрватицу! Он Србин, а она Хрватица из највишег племства – то би било једно симболично политичко решење, једна примамљива комбинација, коју је прихватио и председник владе Миленко Веснић, као и његова жена Американка, госпођа Бланша, која се загрејала за идеју да ожени краља! Отуда су се гроф Бомбел и његова сестра почели виђати у Београду и сретати чак и на двору. Одседали су у хотелу *Српски краљ* на Калемегдану, шетали по Београду, примали позиве на ручкове и узвраћали их, али се краљ Александар – онда још само принц-регент – није загрејао за ту праунуку Марије Лујзе, а одбијала га је можда и цела историја њене породице. Бомбел – та то је био синоним речи жиголо, која означава плаћеног љубавника, печалбара своје врсте! Шта би та краљица Бомбел значила пред Европом и не би ли увек, у вези с њом, неко почео да прича о Марији Лујзи и њеним милосницима? Зато је краљ Александар одбио ту комбинацију, Бомбели су се вратили на своја добра и грофица се удала у Холандији за неког човека кога је сама себи изабрала, чиме се изузела из политике једном засвагда... Њен брат је, међутим, остао у своме замку да лови и да пије, живећи животом маторог нежење који с времена на време прави и глупости, кад се, на пример, запије

у загребачкој *Градској кафани*, одакле су га помодрелог и бесвесног носили у његов хотел или на неку клинику. Његов пратилац Смидовац је ишао за њим, плаћао рачуне, извињавао се оним које је гроф успут увредио и спроводио га натраг у замак, да се о њему даље старају његови лекари и послуга. Али је гроф ипак приређивао велике ловове или одлазио у господске ловове на Бељу, кад би их тамо приређивао двор. То му је давало утисак да ипак нешто значи у свету и да припада највишем друштву старе Југославије. Као такав, он се могао срести и у Београду, о дворским баловима или у стакленој дворани хотела *Српски краљ* (према Калемегдану), где је празнио бутеље бургундског вина, причао анегдоте и изигравао човека који је срастао са земљом у којој живи и с интересима њенога народа. Али негде око 1940. он се уплео у најподлије политичке интриге против државе и народа, премда је причао да им припада свом душом, и он је одлазио у Италију да са грофом Ђаном преговара о распарчавању Југославије! Он је био тај који је (у име Мачека!) тражио од Ђана педесет милиона лира да би „шпренговао“ Југославију у интересу Италије! Он је био тај злогласни Бомдел који је продавао нашу кожу и нашу националну баштину!...

Он је свакако мислио да тиме најбоље свети своје Хабзбурге, као и своју сестру, којој није пошло за руком да постане краљица Југославије. Бестидно, подло, лукаво, он се светио земљи коју је лажно називао својом отацбином. Бацио је под ноге своје раније „патриотске“ изјаве, којима се препоручивао по Београду, и пљунуо на Југославију, па је ишао у Рим да се продаје Мусолинију и коме све не!... Извесно, то је била еклатантна издаја, али ми немамо никаква јемства да тај покварењак и алкохоличар није у времену између 1920. и 1940. био ко зна чији шпијун, који се ипак кретао у највишем друштву и кога су београдски снобови вукли по *Џокеј клубу*, а који се могао срести и на седељкама по страним посланствима, јер је и он на своје ловове звао чланове дипломатског кора, те је тако имао разгранате везе...

Наравно, њега је нестало пред крај Другог светског рата. Његовом смрћу се угасила фамилија Бомдел. Остала је само једна бледа успомена на то какви све неваљалци и под каквом све маском нису пре 1941. пролазили кроз Београд, да најзад буду ипак разголићени, пре него што буду предати презиру савременика и заборава потомства!

Стефан Живковић и Руниша ханума

Када су 1801. године јаничари убили београдског везира Хаџи Мустафа-пашу и завели своју владавину, онда су четири најглавније дахије између себе поделиле Београдски пашалук. То су били: Аганлија, Кучук Алија, Мула Јусуф и Фочић Мехмед-ага. Село Вранић у Београдској нахији припало је у део читлук-сајбији Аганлији, који је наредио да му село направи хан, па у њему је поставио три субаше да се хране и издржавају о трошку села и да држе рају у покорности. Тада је угледни и отресити сеоски домаћин Павле Поповић постао кмет тог села и, као његов представник, морао је често, чисто пословно, да иде Аганлији у Београд.

Аганлија је био родом из Босне и, за разлику од осталих дахија, био је нешто мекши према народу. Кад је својевремено дошао у Београд, био је чамџија, то јест прост физички радник, који је вукао лађе конопцима уз Саву и низ Саву, а после је постао субаша у једном селу. Некако се догодило да је он убио једног Турчина за време владавине Мустафа-паше, који је прогонио и саме Турке зликовце, па се стога морао да крије неко време, да га не пронађу и не казне. Склонио се код једног сељака у селу Конатицама и са њиме се побратимио у знак верности и пријатељства. А кад су дахије убиле Хаџи Мустафа-пашу, онда је Аганлија постао моћан дахија, па је као такав наградио свог побратима спасиоца. Аганлија је имао жену која се звала Руниша.

У селу Вранићу Аганлија је имао свој летњиковац, па му је жена са децом тамо лети одлазила на теферич или летовање, и ту је упознала кмета Павла као угледног домаћина. Павле је, као кмет и кнез села, долазио често у Аганлијин конак, доносио му и предавао десетак у плодовима и порез у новцу. Једном приликом Аганлија га је ослободио некакве казне и спасао од смрти, јер је Павле био починио некакву тешку кривицу, због које се замерио Турцима. Није онда чудо што је и Аганлијина породица за време свог

летовања у Вранићу често навраћала у кућу Павлову и ближе се упознала с њим и његовим укућанима. Аганлијина ханума Руниша није тада могла ни да слути да ће доћи тренутак кад ће јој баш овај Павле спасти живот. Она је тада живела у сваком изобиљу и сасвим безбрижно. У Београду је имала богато снабдевену кућу, пуну слугу и слушкиња, и ни у чему није оскудевала.

Кад су Срби 1804. дигли устанак, онда су, почетком августа, све четири дахије биле погубљене и тако је Руниша остала удовица, па је живела у Београду са осталим ханумама побједених дахија све до 1806, то јест до тренутка кад су Срби заузели саму варош Београд. За време тиранске владавине дахија из Београда су били побегли многи трговци, да би сачували своју робу и капитал. Међу тим избеглим трговцима у Земуну налазио се и неки Стефан Живковић, који је био родом из једног села из околине Ниша и потицао је из једне убоге рајинске куће. У народу се причало да га је отац продао неком Грку ћурчији у Београд, и Стефан је код овога изучио најпре ћурчијски занат, а после и грчки језик. Окретан и умешан, Живковић се знатно обогатио. Он је трговао стоком и сточним производима и на тај начин стекао познанства код аустријских војних и грађанских власти. Тада је био ожењен и са својом женом живео је у Земуну. Кад су Срби фебруара 1804. подигли устанак, он је био први земунски Србин трговац који је устанике кришом снабдевао муницијом и оружјем. Истина, он је на томе зарађивао лепе паре и све се више богатио. Често је прелазио у Београд и Србима чинио извесне услуге: ишао је као депутат у Цариград и отуд се срећно спасао пре доласка Афис-паше. Био је веома смео, дрзак, прихватао се послова и добро је зарађивао, па је као богат човек чинио велике позајмице српским устаницима, Совјету, па и појединим људима. После заузећа Београда, јануара 1807. године, Живковић је прешао у Београд и тамо купио неколико турских кућа и дућана, почео је да тргује и истицао се међу устаницима, који су га називали газдом и господарем.

Жена његова била је из села Остружнице, тетка кнеза Максе Ранковића. С њом је имао четворо мушке деце. По несрећи ова му се жена пропила и проневаљалила тако да ју је најпосле оставио, али је суд пресудио да он својој жени и деци даје издржавање. Ова му се жена доцније још више проневаљалила, па је због јавног блуда, по наређењу била бачена у Дунав, где се утопила. Шта је било са децом није познато.

Приликом заузимања Београда у српској војсци се налазио и кмет села Вранића Павле Поповић, који „разумевши да се Аганлијина ханума у доњем граду налази и опомињући се како га је Аганлија из Београда невредима отпустио, а притом је био понајбољи за народ од остале три дахије, отиде у доњи град и нађе је, која га побратими, и он њу на веру узме и тако ју из доњег града са свом њеном багажијом (пртљагом) изведе и све јој ствари сачува“. Кад се она покрстила и добила име Љубица, и кад се потом удала за

Стефана Живковића, онда су јој све њене ствари предате, које је она свом новом мужу однела.

Мора да је ова Туркиња била веома лепа кад је Живковић решио да се њоме ожени. Разуме се да је Руниша морала да промени веру, што, уосталом, није био усамљен случај у то доба. И тако се променио ток њеног живота.

Стефан Живковић, као богат послован човек, а уз то веома одлучан, постао је и врло утицајна личност поред Младена Миловановића и Милојка Петровића. Али је убрзо дошло до размимоилажења међу њима, нарочито откако је и руски конзул Родофиникин дошао у сукоб са Младеном. Живковић је држао страну Русима. У односу према Карађорђу, он је заузео став оштрог опозиционара, али је по потреби одлазио и на фронт и тамо се борио. Тако је једанпут био у војсци Хајдук Вељка, па је том приликом био и рањен.

У великој размирици између Карађорђа и Младена с једне, а Миленка Стојковића и Петра Добрњца с друге стране, Живковић се истакао као отворени противник Карађорђевог и био је готов на дуну, због чега је био затворен у Кулу Небојшу 1811. године. Незадовољан исходом ствари, напустио је Србију и отишао у Влашку, а жена му је остала у Београду све до пропасти Србије 1813. године. У Русији је, као руски присталица, добио почасни чин руског пуковника, али се и даље претежно бавио трговином, а каткад и другим дипломатским и политичким пословима.

Кад је 1813. године Србија пропала и Турци поново заузели Београд, онда је и Живковићева жена са децом прешла најпре у Панчево а после у Земун са осталим породицама српских старешина. Изгледа да су са њом била и деца из Стефановог првог брака. У тим тешким данима уочи пропасти државе, Живковић се заузимао за Србе, па је као изасланик ишао лично код руског цара на бојиште у Чешкој, да би га молио да се српском народу дозволи да се исели преко Аустрије у Русију. Цар га је примио и обећао му помоћ за Србе. Али кад се Живковић вратио и дошао до Земуна, Србија је већ била покорена. Онда је Живковић нарочито помагао Недоби, руском конзулу, у послу око сеобе Срба. Бавећи се у Земуну, Живковић је имао пуно брига око уређења својих трговачких послова са својим пословним људима, који су му у већини случајева дуговали, или је он пак њима нешто дуговао. Он је 29. децембра 1813. године молио земунски магистрат да се његова жена Љубица, ако би затражила одобрење за свој повратак у Београд, задржи у Земуну до даље одлуке Генералне команде у Петроварадину. Изгледа да је његова жена Љубица и раније, то јест 1809. године, помишљала на бекство из Београда, јер су њен брат и родбина, избеглице, желели да јој то омогуће. Али тај покушај није успео. Љубица је тада, 1809. и 1810. године, поред свог мужа живела у највећем благостању, али као да је ипак у души жалила за својом старом вером.

Живковић је, као окретан и умешан човек, а под заштитом руских власти, трчао на разне стране да помогне свом народу. Кад је у Бечу заседао Бечки

конгрес, онда су српске избеглице из Срема послале поред Проте Матеје и овог Живковића да руском цару носи молбу за помоћ, јер су из Србије старешине вапијале за помоћ. Међутим, сви кораци њихови остали су без успеха. Живковић је служио као посредник код руског министра у Бечу и других високих личности. Године 1815, кад је многе људе издало стрпљење и у Србији и у Срему и у Бечу, Стефан Живковић је тајно подстицао неке људе својим писмима да народ поново дижу на устанак. И одиста, устанак је избио, и поред свих саветовања Руса из Беча да се још чека. Ипак, Живковић се није тада вратио у Србију, него је и даље трчао по Бечу, па га је бечка полиција октобра 1815. године једно време била и затворила. После 1816. године Живковић се неко време бавио у Новом Саду, где му се и жена била преселила из Земуна, а после се одселио у Влашку, а жену је оставио у Новом Саду. Живковић се одселио у Букурешт са осталим емигрантима, јер је Милош Обреновић спречавао њихов повратак у Србију, па је отуда радио против Милоша. О овоме Милош је био обавештен, и то га је обавестио агент Герман. Живковић је нарочито радио против Милоша после Карађорђевог убиства, јер је, како је говорио, Милош „погубио једног витеза што му пара нема у Србији“. У Влашкој Живковић је нарочито био активан кад је тамо избила буна, радећи на томе да и Србија уђе у рат с Турцима. Али, кад је буна била угушена, Живковић је дошао у тежак материјалан положај.

Као што смо већ рекли, његова жена Љубица била је остала у Новом Саду. После Стефановог одласка у Влашку није имала никаквих средстава за живот и поред толиког ранијег богатства њеног мужа. Осим тога, на тражење Турака, аустријске власти су предавале Турцима све оне Туркиње које су Срби били заробили, па покрстили и собом превели у Аустрију. Код удатих жена био је довољан њихов пристанак на повратак, а мужеви се нису ни питали.

Да видимо каква је сад била судбина Рунише хануме. Оставши без средстава у туђем свету, Љубица је поднела молбу непосредно аустријском цару да јој се допусти повратак у Турску, у којој је и рођена. Ова њена молба била је достављена новосадском магистрату, да је о томе саслуша. Љубица је изјавила да на ову помисао о повратку није сад дошла, кад се наша у невољи, него много раније, кад је била у највећем благостању, јер се није могла да помири с тим да остане у хришћанској вери, коју је примила на силу. Али магистрат је био мишљења да се кћери хришћанина Стефана Живковића не може да одобри прелазак у Турску и у ислам. Пошто није хтела да се одваја од своје кћери, Љубица је и сама одустала од своје намере. Ускоро потом и муж јој је из Влашке послао новац за пут и она је с пасошем отпутовала своме мужу.

По доласку у Влашку и Бесарабију, Живковић је са женом живео прилично, али изгледа да је у Влашкој буни запао у неку незгоду. Због тога је његова жена Љубица 6. маја 1822. године написала из Кишињева једно писмо агенту и поверенику кнеза Милоша, у коме му захваљује за наклоност коју је

Герман показао према њеном сину Паји, па му се препоручује да њој и њеној деци буде и даље наклоњен. Из ове преписке дознајемо да је Љубица имала одраслог сина Пају који се, иначе, раније нигде не помиње. Можда је то њен пасторак, син Живковићев из првог брака. Што се пак тиче самог Стефана, позната је ствар да је баш овај исти агент Герман о њему писао врло неповољно као отвореном противнику Милошевом.

О даљем животу Живковића и жене му Љубице у избеглиштву у изворима нема података.

Прилике су се промениле, време је учинило да се страсти стишају. Године 1833. Живковић се био вратио у Србију и кнез Милош му је, указом од 23. фебруара, одредио 300 талира пензије на годину. Али је он мало времена остао овде. Имао је многе новце на дугу код сељака око Београда. Зато их једном позове све, упита се за здравље са свима, па онда стане једнога по једнога призивати и питати колико је који дужан. Како му који призна дуг и замоли га за почек, Стефан нађе његову облигацију, покаже му је и подере на његове очи. Подеравши све облигације, рекне сељацима:

„Е, од данас ми нисте дужни ништа; останите збогом!“

Али ни овде у Србији није се могао задржати. После се опет вратио у Русију и умро је у Полтави. Жена пак његова, Љубица, вратила се после његове смрти у Београд, где је дуго живела доле на Сави, па ту и преминула.

„Живковић је био човек омалена раста, црномањаст, а под старост сед као овца; у лицу пак био је румен као ружица.“

По другом једном казивању, Живковић је умро у Полтави 1835. или 1836. године, и то као сасвим сиромашан човек.

Наум Канара

Кад је Карађорђе прешао у Србију – домамљен од свога кума Вујице Вулићевића да у њој изгуби главу – он је био унеколико прерушен, јер је био навранио своју седу косу. Хитао је ка Шумадији и застао у Радовањскоме лугу у Смедеревској нахији, пошто је, ваљда, већ имао осећање да је пао у клопку. У његовој пратњи био је само један човек: Наум Канара, који је такође био убијен и сахрањен на лицу места поврх Вожда, у истом гробу. Канара је тако за вечита времена везао своје име за име Карађорђа, и њему историја никада није одрекла верност и честит карактер: он је био и остао Вождов верни пратилац.

Да ли је Канара, и колико, био крив што је повлађивао Карађорђевој жељи да се враћа у Србију, то је друго питање, на које, уосталом, нико не може ни дати тачан одговор. Не знамо чак ни како је и чијим препорукама Канара био доведен у Вождову најужу околину. Његови потомци веле да он није нађен на списку Хетерије, чиме отпада и помисао да је био њен агент. Наум Канара је, једноставно, слепо веровао у Вождову личност, и он га је пратио као дубоко одан човек и при преласку у Србију. Да ли је Канара при томе био руковођен и неким својим личним интересом? Или му је дојадило да се потуца по емиграцији, па је желео да се врати у Србију да у њој боље поживи? Све су то питања на која такође нема одговора. Остаје само једна чињеница: да је он био Вождов писар, тумач, пратилац и верни пријатељ, који је зато био и смакнут јер се, ваљда, хтело да нестане са овог света не само као човек који би бранио, односно светио свога господара, него да нестане и као историјски сведок крваве зоре у Радовањскоме лугу...

Наум Канара је био Куцовлах, дакле Цинцарин, који је дошао у Србију из Москопоља, некадашњег центра цинцарске елите. Кад су Турци запалили и разорили тај град – који је играо врло велику улогу у културном животу Аромуна и за који је везана обнова аромунске образованости, а можда чак и

сам њен почетак – Москопољци су прешли у Македонију и основали Крушево на хиљаду метара надморске висине. Ту су се стекле најважније аромунске породице, које су дотле важиле и као најбогатије и најпросвећеније, а од којих су многе имале јаке трговачке везе са Солуном, Трстом, Венецијом и Бечом. Наум Канара није свакако припадао тој највишој цинцарској класи. Али пошто је свршио неку грчко-цинцарску школу и био писмен, он је радио разне трговачке послове и послитхе, док се није нашао у Србији, можда и у некој малој градској грчко-цинцарској колонији у њој, па кад је букнуо Први српски устанак, он је 1806. при опсади Шапца приступио томе ризикантном покрету. Наравно, није играо никакву знатну улогу, али се не може одрицати ни учешће у томе послу, а како је у своме завичају био ожењен неком Маријом, са којом се није добро слагао, он је 1806. при опсади Шапца узео себи другу жену, односно отео неку булу, коју је ваљда покристио и која се после звала Марица. Са првом женом је имао сина Петра – од милоште званог Петраћи – а друга жена му је родила сина Јована. Прва жена му је вероватно била Цинцарка, латинске крви као и он, а порекло друге је непознато. Да ли је она била наше горе лист или можда чак и нека Черкескиња, ко то зна? Свакако је била лепа кад ју је отео на јагму...

Они су се углавном добро слагали, и она је 1813. са Наумом побегла из Србије у Русију, носећи на рукама дете Јована, коме је било само неколико недеља.

Ово Наумово бежање из Србије уз великаше врло је карактеристично. Он је, значи, бирао друштво и није се задржавао у Земуну или Новом Саду. А морао је имати и неких бољих веза са српским војводама, а можда и средства, кад се одлучио на тако велики и далек пут.

Да ли је у Русији био закупац неког спахилука или трговац, сам или у ортаклуку са неким? Да ли је ступио у руску управну службу или је животарио од уштећевине коју је трошио – не знамо. Уз Вожда, он је извесно дошао као његов писар под платом... Међутим, он жени и деци није, канда, оставио ништа. Па ипак, његова мудра жена Марица се вратила у Србију под кнезом Милошем и школовала свога сина Јову, који је после послат (са Младеном Жујовићем) у Русију као питомец, те је у својој официрској каријери догурао до коњичког пуковника, до ађутанта кнеза Александра а затим и кнеза Милоша, а служио је и у цивилу као окружни начелник на источној граници Србије, о чему има података у путовању М. Ђ. Милићевића, описаних у *Вили*.

Тај Канарин син, Јован Наумовић, први пут је био ожењен једном Ресавчевом рођаком, од рода Пеливановићевих, која је рано умрла, а други пут 1858. Милевом Трпезић, из једне официрске или чиновничке фамилије, која се такође после 1813. нашла у емиграцији у Русији, а која је била из села Трпезе код Берана, па се и презивала по називу тог села. Он је са њом имао троје деце: кћер Марицу, удату за Ђ. Новаковића, председника Главне контроле, и синове Мирослава (Мирка), пуковника, и Михаила (Мику) Наумовића.

Михаило је такође био официр и велики миљеник Александра Обреновића, што му ипак није сметало да 1903. постане један од главних завереника, али да и сам 29. маја падне као прва жртва те завере, јер су га у некој глупој забуни убили баш његови другови завереници. Причало се после да је Мика Наумовић ушао у ту заверу да над последњим Обреновићем свети смрт свога деде Наума Канаре, а затим су у вези са његовом случајном погибијом испредане разне сујеверне гатке, којима су беспослени људи увек склони да испирају уста. Ожењен Љубицом, кћерју генерала Димитрија Ђурића, Мика Наумовић је са њом имао три сина, сву тројицу такође офицере. Александар је јуначки погинуо као коњички капетан код Враћа 11. октобра 1915, у двадесет шестој години живота, Борислав је херојски пао на свој двадесет први рођендан, 6. септембра 1916, а Миливој (рођ. 1894) – онај који је у балканским ратовима учествовао као добровољац – био је на Власини 1915. сав искасапљен у једном љутом доју, бранећи отаџбину...

Ова генеалогичка, тако пуна занимљивих појединости, не би била потпуна ако не бисмо напоменули да је кнез Милош удову Наума Канаре, Марицу, приволео да се преуда за једнога лекара, кога је он ваљда пре тога покрстио и посрдио и који се после „водио“ као доктор Ђока Новаковић. Њему је она родила једну кћер, коју је он удао негде у Румунији, док је у другој браку имао сина Ацу Новаковића, адвоката, чувеног напредњака и директора Гарашаниновог *Видела*, који је био отац Косаре, удате најпре за Војислава Цинцар-Јанковића, а затим за Ђорђа Генчића, са којим је у заједничкој мржњи на краљицу Драгу била један од главних завереника из 1903...

Што се тиче порода Наума Канаре из његовог првог брака, са њим стоји овако. Петраћи је имао сина Тодора, кога је његов стриц Јован довео из Македоније у Србију, школовао га и помогао га док се није отргао, па отишао да живи у Петровцу на Млави, где се бавио трговином. Он је имао четворо деце, и то Катарину, Јелену и Јовану, које су остале без потомства, и Петра, који има кћер Зорку и сина, опет Јована...

Тако се гранало породично дрво поникло из корена који налазимо у личности Наума Канаре, те би се могло рећи да су му посрбљени потомци не само сачували спомен у свом презимену него су му осветлали образ и као људи од реда и јунаци.

Татар Риста

Није реч о Татарима као о народу, него о татарима који су у старо време, пре железница, носили званичну пошту по Турској царевини и одржавали везу између Цариграда и појединих паша и везира, кајмакама и других локалних власти! Отуда је реч татарин у ствари означавала курира, односно „улака“, који је морао бити изврстан јахач. Као у доба Византије, Римског царства или Персијске царевине, ови су гласници уживали нарочите привилегије и били сматрани за неприкосновене, а пошто су у Отоманској царевини ту службу, вероватно, вршили Татари, чувени јахачи, име татарин је после прешло у општу употребу као назив за све званичне коњанике – писмоноше у царској служби, без обзира на то да ли су они били Татари или Турци, Срби, Грци или људи било које друге народности. Тако је реч татарин с временом постала чак и нека врста титуле, па су се чувени наши гласници и „скоротече“ звали татар Богдан, татар Инџе, татар Јованча (Спасић), татар Риста (Предић) и тако даље. Један од тих славних татара је био и Стојан Симић, доцније министар, који се после пропасти Србије 1813. нашао у аустријској коњици па се тукао против „Бунапарте“, а после се вратио у Србију и почео своју велику државничку каријеру као кнез Милошев татарин, дакле његов поверљив поштоноша...

Татари су на свим поштама мењали коње и често јурили даље без икаквог одмора. На пример, између Београда и Смедерева су биле две штације за промену коња: једна је била у Болечу (веома чудноватом и упословиченом због његове механе), а друга у Гроцкој. Те су се штације звале „мезулане“, а оне су биле уједно и ханови, односно хотели, са собама за путнике и стајама за коње, у којима су државни, поштански коњи, као и коњи приватника, имали увек обезбеђену храну и сву негу; штала Куршумли хана у Скопљу је прототип такве коњушнице, у којој су на једноме узвишеноме банку спавали коњушари

око великог камина (а место је било узвишено зато да одвезани и „побуњени“ коњи не би изгазили коначаре и растурили ватру, па изазвали пожар).

Татари су морали бити људи мршави и лаки на коњу као и данашњи цокеји. Они су морали бити и храбри, и необично издржљиви, и управо помамни јахачи, срасли са седлом. По летњој врућини или по зимској мењави, они су и дању и ноћу морали јурити без одмора и предаха. Служба им је налагала нарочиту врсту исхране, а алкохол им је био строго забрањен. Кад би скончали од умора, они би, да не заспу на коњу, узимали татар-кафу, што ће рећи сув прах од пржене кафе са нешто шећера и само гутљај-два воде, па би тиме повратили своју умну присебност и ојачавали рад срца.

Кад се показало да су српски правитељствени курири држи и тачнији од турских, Енглеска је дипломатску преписку са својом амбасадом у Стамболу поверавала нашим татарима, што им је необично дигло ранг и глас у читавој Турској. Они су често пратили и енглеске и друге дипломате који су путовали за Цариград или из њега према Београду. Стижући у Смедерево, они су долазили у „предсобље“ Европе, јер је ту још око 1820. била „кафана“ са засебним собама, европском кухињом и билијаром, а ту су биле и европске новине и европски лекари, као што су се и стручни мајстори колари и поткивачи налазили уза саму мезулану, а уз то све ту је био званични тумач – посредник (који је пазио на то да путници не буду пљачкани високим ценама), као и државни сараф, то јест мењач новца. Ту је био и ђумрук (назив који потиче од покварене латинске речи *commercium*), а ту су биле и власти које су строго пазиле да се поштено расправе сви спорови између страних путника и Срба. До увођења железничког саобраћаја те странце је у Смедереву дочекивао и испраћао Мита Боди, доцније конзул. Позорница тих „церемонија“ је био чувени хотел *Лаф*.

Татари су носили нарочито одело, а успут су, јурећи у бесном каријеру, пуцали дугим бичевима. Добро оружани, они су обично имали дивне коње. Један од њих, татар Риста Прендић, који је имао звање „кабинетског татарина“, имао је овакву историју. Рођен у Битољу негде око 1800, он је ваљда већ као младић „учио књигу“ у Јагодини и био школски друг господар Стевче Михаиловића и Тасе Арачлије, „циганског команданта целе Србије“. Ожењен Магдаленом, сестром од тетке ђенерала Белимарковића, Прендић је завичајно био везан за Алексинац. До 1856. он је био курир енглеске владе, а остао је у државној служби све до 1881. Кад су хтели да га 1860. пензионису, кнез Михаило је рекао: „Пустите да се татарско звање угаси његовом смрћу!...“ И Кнез Михаило заиста није погрешно, јер је тај човек у скоро седамдесетој години живота извршио један татарски подвиг, који га је овековечио. Наиме, он је, мењајући успут брзе коње, стигао 4. марта 1867. године из Цариграда у Београд за неких сто часова! Он је тада у недрима носио султанов ферман о уступању Београда и других пет градова у Србији и кад је ту „пошту“ предао

Кнезу Михаилу – који га је посуо дукатима – пао је као маратонски тркач, тако да су га једва повратили, пошто су га истрљали коњаком и запретали у пројино брашно, па га оставили да спава преко тридесет сати, не давши му ништа да једе, осим једног ровитог јајета, и ништа да пије, осим једног филцана чаја... Бојећи се да га Турци успут не смакну из неке заседе, Прендић је од Једрена измакао њиховој пратњи и ударио преко Балкана на Рушчук, а затим летео уз Дунав оним истим путем којим су Јасон и Медеја носили златно руно!...

Савременици описују татар Ристу као жилавог човека, крепка до смрти, а он је живео преко деведест година и увек се одевао према своме „чину“. На глави је носио капу „дињевачу“ вишњеве боје, прописану за особље кнез Милошеве канцеларије, бело атласко ћурче, тозлуке везене златом, беле чарапе и црвене јеменије; у силаву је увек имао нож и два пиштоља, а огртао се кадифеним бињишем те сав блистао у свили и злату, шарен као детлић! На путу он је обично одржавао душу тиме што би за двадест четири часа појео само један или два симита, пијући из чутуре помало горког чаја. Доцније, као старац, обично је седео у својој воденици са шест витлова на Моравици и ту живео умереним, трезвеним и филозофским животом. Највећа му је радост била што је из Алексинца ујахао на бесноме хату у тек ослобођени Ниш, а највећа жалост што су пронађени телеграф и железница!...

Срећнији од свог колеге татар Инџе – који је изгледа био родом из Трапезунта, а кога је из обести убио неки кнез Милошев агент Докић у Цариграду, татар Риста Прендић је умро природном смрћу, 1. јануара 1892. Сем српског, он је говорио и грчки, турски и енглески.

Поп Каран

Поп Ђурађ Каран је некада био врло популарна личност у староме Београду и читавој Србији, јер је, као и Петар Кочић, отелотворио у својој личности најбоље особине човека, те је још за живота ушао у националне светиње свога времена. Рођен у месту Крњеуши, у старој свештеничкој породици, негде око 1827. године, Ђурађ је растао уз овце и гуске и развијао се онако како је то хтела само његова бујна природа. Никакве систематске школе није учио, јер у Босни у доба његовог детињства школа по селима скоро да нигде није ни било, а и где би постале и прорадиле, турска власт би их гушила, јер Турцима није било стало до просвећивања Срба. Ипак је забележено да је он две године учио нешто уз буквар, псалтир и часловац, и то касно, кад се већ замомчио и међу вршњацима важио као добар рвач и младић који може да издржи свако такмичење у скакању, трчању и бацању камена с рамена. Све је то ишло уз патријархално србовање у духу његовог времена, а које је код босанских Срба јачало са сазнањем да су Карађорђе и Милош створили Србију у којој нико не служи аге и бегове и у којој Срби сами собом управљају јер су сами себи извојевали слободу. Босански Срби су зато гледали у Србију са жудњом и милоштом. Она је за њих била један остварени идеал и један аргумент о томе да и босански Срби заслужују бољу судбину...

Кад је малом Ђурђу Карану било пет година, бегови су му одесили дједа, старог попа, зато што је србовао и вероватно претио Србијом. То је било 1832. године и дете је од тада тако омрзло бегове да им је остао непријатељ до краја живота. Око 1848. године Ђурђу је било већ двадесет пуних година и он је горео од одушевљења и од вере у Србију. Почео је свакако и да чита о Србији и да се лично обавештава о њој и њеним јунацима. Слушао је о србијанском чојству и јунаштву и одушевљавао се Батинићем, који је при освајању Београда пао погођен турским танетом у срце, рекавши: „Овај ме пас уједе,

а други, вала, неће!“ а чуо је и о оном Србијанцу са Томашевца који је таман хтео да упали фитиљ на топу, кад му је непријатељско ђуле однело сву десну руку, а он хладно упалио фитиљ левом и рекао: „Наши непријатељи ваљда мисле да Шумадинци имају само једну руку!“, а затим пао и умро. После 1850. године Србија је све више постајала узор за све Србе изван њених граница како се треба борити за слободу.

Ђурађ Каран се запопио 1854. године да би остао на дедовини, у тесном додиру с народом, па је развио широк рад међу својим земљацима у духу општег ослобођења и уједињења. Али он није дипломатисао, нити је волео да лисичи, јер је био јунак и човек борбеног духа који није чекао подстицаје са стране да би приметну кавгу и бацао се у љуте окршаје. Он је сејао буну и био весник буре која долази, свестан шта га чека због његове акције. Турске власти су зато имале муку с њим као и он с њима, тако да се о попу Карану чуло и знало још пре 1860. Годину дана касније Турци су га протерали са његове парохије у Суваји, верујући да ће дићи руке од политике, прећи Дрину и отићи у Србију да тамо србује и да нестане са њихових очију. Поп Каран на то није ни помишљао. Он се вратио у своју постојбину, па је још енергичније развијао антиотоманску пропаганду, проповедајући борбу до истраге. Поп Каран је био за рат, и он то није крио, чак је тражио уједињење Босне са Србијом кнеза Михаила, који му је био идол. Турци су га зато ухватили, везали и одвели у Сарајево и казнили га са годину дана тамнице, а он је то све јуначки издржао и тако заслужио глас народног мученика. Чим се вратио у свој завичај, он је одмах наставио да ради оно што је радио и пре тамновања. Турци су га онда опет казнили са седам месеци затвора и понова одвукли у Сарајево, али је то изазвало негодовање Крајишника, који су пали пред пашу и рекли: „Или га пуштајте дома или знајте да ћемо се сви листом иселити у друго царство, па нека после бегови траже ко ће им други орати земљу и радити за њих...“ Да умире Крајишнике, власти су пустиле поп Карана, али га је неки Салибег ухватио, оковао и држао четири месеца у заточењу, говорећи да је тај поп опаснији од сваког хајдука и арамије те да би га ваљало убити као пса и „ослободити“ народ од роварења тога дунтовника и одметника... Позната је ствар да поп Каран није попустио ни пред том претњом. Он је своја убеђења и своју борбу схватио као ствар личне части. Живот за њега није значио ништа ако није могао да србује. То је у његовом речнику значило да мисли и да говори као слободан човек. Он је зато рекао: „Ако не могу српски да живим, нека ми бар поштен остане гроб“, па се и на мукама показао као јунак. Он је страдао за свој народ и никада није једно говорио, а друго радио, нити је икада мислио на личну корист. Напротив, код поп Карана није никада било ни двосмислености, нити повођења за личним интересом. Он је сав био усмерен ка једној мети. За њега није било „избора“ јер није хтео да заваарава ни себе ни друге. Он се није обазирао ни на то што је доводио у питање своју

породицу и друге своје личне интересе. Носио је опанке, хранио се пројом, пушио љут дуван, одевао се у мантију од грубог сукна, имао просту пушку и обичне војничке пиштоље, и презирао је бегове који су носили пушке и кубуре оковане у сребро и злато, а одевали се у свилу и кадифу прекривену срмом, јахали бесне коње, пушили на чибук са ћилибарским такумом дуван жут као дукат и називали себе царским синовима...

Са псовком и шкргутом зуба је поп Каран гледао на те изелице и прорицао крај њиховог господства. Запитан једном: „Како то може бити?“, он је само одмахнуо руком и рекао: „Погледајте у Србију, па ћете видети да у њој нема таквих бадавација, а оно што се десило тамо, десиће се једном и овде“...

После погибље кнеза Михаила поп Каран се неко време притајио, али је већ 1870. године, заједно са својим братом поп Стеваном, почео да буни народ, те су Турци решили да га сургунишу заувек из Босне. Као место прогонства одређен им је град Коња у Малој Азији. Пошто су оба брата и њихови саборци били савладани војском, обојица су била окована и протерана у Лијевно, па даље, преко Мостара и Скопља, за Солун. Успут су их њихови спроводници ружили и злостављали душевно и физички. Кад су се нашли на Косову, оба су брата пала на колена и пољубила земљу, што је дало повода за жучна објашњења, за тешке речи и бој до крви. Двадесет петорица низама под оружјем спроводила су ова два окована човека и тукла их све до Солуна, а ту су их укрцали у један брод који је заплвио према Смирни. Тек на броду су им дали нешто мира и пустили да се одморе. Њихова страшна одисеја (која би могла да буде предмет читавог једног епоса или романа!) била је тада на свом врхунцу. Па ипак, они су знали да ни спровод у Коњу неће бити без нових патњи и нових понижења и да ће после Смирне доћи до нових и даљих мука; а ишло се у црну неизвесност преко бурног мора, тако да се није знало ни да ли ће се жив стићи до Смирне!

Лежали су гладни и жедни у једном куту брода, чувани као најгори зликовци, којима нико није смео да приступи. Поп Карану се чинило да иде у неповрат, а бојао се да га не одвоје од брата. Они су се зато изљубили плачући и један другог живе опојали, и за сваки случај већ опростили. Прегорели су и прежалили себе, сматрајући да су учинили своје за народ и да ће им бар успомена у њему остати честита, а све остало су подносили као да су већ мртви. Стеван је само понекад уздисао, говорећи: „Шта ли ће снаћи наше жене и децу?“, али је Ђураћ одговарао: „Шта друге, то и њих, а можда ће их се и држава сетити!“ (Под речју „држава“ он је подразумевао Србију. Њу је сматрао за своју државу, и никада неку другу није признавао.)

Међутим, када су се у Смирни искрцали, њихови пратиоци су их тада одрешили и предали неким другим чуварима, који су мање бдели над њима. Данима су чекали да буду „транспортрани“ за Коњу и одмарали се од пута, док једнога дана нису видели да су заборављени, те су се одлучили на бекство, па су и побегли. Крили су се по околини неких деветнаест дана, лутајући по

шумама прљави, исцепани и гладни, бежећи од својих гонилаца, док једнога дана у неком крају нису наишли на црквицу и упутили се њој. Случајно их у селу нико није приметио, а јерменски свештеник те цркве прихватио их је, прихранио и прикривао неколико дана. Утом су наишли неки Црногорци који су радили код Француза на изградњи железничке пруге и који су се одмах братски заложили да бегунце спасу. Прокријумчарили су их у једну француску лађу и испратили у Грчку, одакле их је издabila српска влада, те су преко Трста дошли у Србију, где им је митрополит Михаило дао парохију у Владимировцима код Шапца и где су им ускоро дошле и породице. На повратак у Босну се није више ни могло ни смело мислити! У њој су, по некој старој наредби Осман-пашиној, људи само због читања новина још увек кажњавани са по педесет батина! О каквим јемствима грађанских права није могло бити ни речи, а о личној сигурности још мање! Али поп Каран је ипак стално сањао о својој Босни, па је одржавао везу са њом и био увек обавештен о стању у њој. Чим је видео да га народ није заборавио и да га чека, он је почео кришом да прелази Дрину и да организује чете по Босни, па је са пушком и сабљом у руци учествовао уз друге јунаке у тридесет шест бојева, био рањаван, прославио се и ушао у легенду, јер су о њему певале песме и на њега се односила она изрека: „Беж’те, Турци, зарана, ето попа Карана!“

Када је на Берлинском конгресу Европа препустила Босну Аустроугарској, поп Каран то није могао да преживи. Он је пресвиснуо од бола 1880. године и пре времена отишао у гроб, али је његов пример живео у свести његових земљака. Аустроугарска је завела оштар режим у Босни, тежећи да је потпуно изолује од њеног природног суседства са Србијом. Чак ни 1894. године Срби из Србије и Војводине нису пуштани у Босну, а ако би неко од њих ипак тамо отишао, онда је полиција испитивала свакога ко их је срео и често хапсила Босанце који су имали ма какву, па чак и сродничку везу у Србији. Уопште, нико живи чак ни из Аустроугарске није могао да путује у Босну и Херцеговину без пасоша, а ако би већ имао пасош за иностранство, на њему је требало да стоји: „Важи и за Босну и Херцеговину...“ Срби су нарочито били стезани и сузбијани на сваком кораку јер се сматрало да су они кадри да се побуне и траже ревизију одлуке Берлинског конгреса. Чак су и седнице српских црквених општина по Босни морале да се држе у присуству органа власти, који је неретко био католик или чак и нехришћанин. Зато је и Полит-Десанчић 1896. године писао: „Још дваестак година овога режима, па ће национална будућност народа у Босни доћи у питање!“... Међутим, национална струјања с једне и друге стране Дрине није ништа могло да спречи, па ни вешала. Традиција коју је засновао поп Каран оживела је у Петру Кочићу и Гаврилу Принципу, а дејствовала су и она схватања за која су се залагали Васа Пелагић и Владимир Гађиновић. Зато је поп Каран био у праву и пре и после 1870. године и зато је стари Београд био увек горд што је тај херој између 1870. и 1880. често боравио у њему и дејствовао из њега.

Хранисав

Само се још врло стари Београђани могу сећати тог имена, које је до пре педесет-шездесет година често било спомињано у причама и анегдотама из војничког живота, а које је с временом прешло у заборав. До пре пола века је у Београду било људи који су чак и лично знали Хранисава и који су га хвалили као једног од најспособнији и најчеститијих српских официра и дугогодишњег доајена официрског кора, основаног за време кнеза Милоша. Неки људи су га сматрали чак и за „оца“ српске регуларне војске, за њеног првог организатора, чије је дело трајало све до оних великих војних реформи које је крајем XIX века извео краљ Милан. Они су чак додавали да те реформе не би ни могле бити изведене да није било тековина из времена пуковника Хранисављевића, који је створио прву српску војску по угледу на друге европске армије и који је подигао прве кадрове образованих стручњака у Србији, сагоревајући на том свом животном задатку.

Хранисављевић се у ствари звао Коста Живковић и био је рођен у Иригу 1807. године, али су му родитељи били из околине Крушевца. Као добро и даровито, а сиромашно дете, био је одличан ђак и њега је зато узео под своје окриље професор карловачке гимназије Ђорђе Хранисављевић, у калуђерству наречени Гаврило, који је с временом постигао велику каријеру у црквеној хијерархији и умро 1843. као владика бачки. Из превелике захвалности према том свом добротвору и ментору, Коста Живковић је узео презиме Хранисављевић. Владика је свога посинка школовао и послао га у Русију, где је свршио кадетску школу и био шест година руски коњички официр. Он је и у руској војној академији био добар ђак, толико добар да га је једном неки пуковник с неверицом упитао: „Константине Хранисављевићу, ви нисте Србин?“ – „Јесам, ваше високоблагорође!“, рекао је питомац. „Чудно“, завртео